

Saudi Arabia and the Iran Dilemma: A Probable Scenario in the 2030 Horizon

Farshid Farhadi

Ph.D Student, Middle East Studies, Imam
Hossein Comprehensive University, Tehran,
Iran

Afshin Mottaghi*

Associate Professor, Political Geography,
Kharazmi University, Tehran, Iran

Introduction

The Islamic Revolution in Iran profoundly transformed the regional dynamics of West Asia. Over the past few decades, Iran and Saudi Arabia, two major regional powers, have held fundamentally different and often conflicting ideologies, priorities, and goals for regional peace and stability (Zehraa et al., 2018). These differences became even more pronounced in 2010 and with the emergence of movements and uprisings known as the Islamic Awakening. While Iran supported these uprisings, the prospect of such movements extending into Saudi Arabia became a nightmare for its leaders and monarchy. Consequently, countering these uprisings became the top priority for the Saudi leadership. The two nations found themselves entangled in

* Corresponding Author: afshin_mottaghi@yahoo.com

How to Cite: Farhadi, F & Mottaghi, A., (2024), "Saudi Arabia and the Iran Dilemma: A Probable Scenario in the 2030 Horizon", *Political Strategic Studies*, 13(50), 215-258. Doi: [10.22054/QPSS.2023.74257.3259](https://doi.org/10.22054/QPSS.2023.74257.3259).

a complex web of suspicion and tension, which escalated over the subsequent years and ultimately led to the formal severance of diplomatic relations in 2016. Although the resumption of relations in 2023, after seven years, offers a glimmer of hope for a new chapter, it is essential to remain realistic and avoid excessive optimism or idealism. In fact, numerous challenges lie ahead for both nations, as deep-seated differences remain unresolved. For example, immediately after the reopening of embassies, the two countries faced new issues, including the Arash Gas Field and discussions about Saudi Arabia joining the Abraham Accords. Normalizing relations is just the first step, and both nations now find themselves on the threshold of making crucial decisions about their future. After years of extensive tension and conflict, both sides are now sitting at the negotiation table. The potential for a new chapter marked by cooperation and understanding is within reach. Yet, can they break free from the current cycle of tension and discord? Will they continue their efforts to reduce tension? How may future global and regional events impact their measures? There are also other and relevant questions about the future of Iran–Saudi Arabia relations, so the future of their relations remains uncertain and ambiguous. The present study aimed to address the following questions: What are the possible scenarios for Saudi Arabia’s foreign policy towards the Islamic Republic of Iran in the 2030 horizons?

Literature Review

Naderi and Tajik (2018) presented three scenarios for the future of Iran–Saudi relations: 1) the end of doubts (confrontation), 2) constructive chaos (support for the Axis of Resistance), and 3) stand-up fist (balance of power). They believe the likely scenarios are constructive chaos and stand-up fist. Dehghani-Firouzabadi et al. (2021) found that subjective, identity, and semantic factors (e.g., a lack of shared identity, perceived threats, and differing definitions of security) would significantly impact the relations between the two

countries over the next decade. In *The Saudi–Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*, Terrill (2011) revealed that conflict and deep tension between the two countries have prevented the creation of link loops. In an article titled “Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Quest to Securitize Iran,” Mabon (2017) claimed that Saudi would continue its efforts to reduce Iran’s regional influence. In “The Prospect of the Relationship Between the Islamic Republic of Iran and the Saudi Arabia: Plausible Scenarios”, Diansae and Yurtaev (2017) indicated that due to historical background and conflicting interests, the probable scenario governing the relations between the two countries would be one of tension and conflict. Likewise, Rostami et al. (2016) considered continued tensions and differences as the likely future scenario for Iran–Saudi relations.

The studies reviewed above are predominantly characterized by deep pessimism, leading to reductionism. They also depicted tension and conflict as the only scenario, ignoring alternative futures or surprise endings. Moreover, they focused solely on near-term relations without clarifying Saudi Arabia’s perspective on Iran over the next seven years. To address these limitations, the current study took a balanced approach to examine Saudi Arabia’s future scenarios about Iran in the 2030 horizon.

Materials and Methods

The current study employed a future-oriented approach and the GBN technique to present scenarios about Iran–Saudi relations. Relying on Schwartz’s eight steps for developing and designing scenarios, the study identified the influential variables on the topic through documentary and field research, particularly interviews with experts. The key drivers were identified as those with higher average scores in the two components of importance and uncertainty. The calculation process was based on the geometric mean. The result was displayed in a 2-D matrix, with one dimension representing importance and the

other representing uncertainty. In the next step, key uncertainties of each key driver were identified. The logic of the scenarios was then designed based on the intersection of the key drivers and their key uncertainties. The final scenarios were named, and the narrative for each was written.

Results and Discussion

The study examined and developed four scenarios for the future of Iran–Saudi relations. Each scenario briefly represents the factors and potential tensions between the two countries. In Scenario A, Saudi Arabia moves towards reducing tension and fostering cooperation with Iran, pursuing a balancing strategy with Chinese assistance. In Scenario B, Saudi Arabia enters a phase of heightened tension amidst the conflict with Iran, fueled by the U.S. and Israel. In Scenario C, while Saudi Arabia emphasizes tensions, China plays a constructive role in a détente between the two countries. In Scenario D, Saudi Arabia relies on soft diplomacy to reduce tensions with Iran.

Conclusion

According to the research findings and evidence, Scenario A emerges as the most probable. The rationale is that Scenario C and Scenario D exhibit internal inconsistencies. Additionally, Scenario B is undesirable for both countries, as prolonged tensions and conflicts could initiate a new cycle of disputes and hostilities. Currently, both countries strive for strategic stability and acknowledge their roles in regional equilibrium.

Keywords: Futures Studies, GBN Method, Iran, Scenario Writing, Saudi Arabia

عربستان سعودی و معمای ایران: سناریوی محتمل در افق ۲۰۳۰

دانشجوی دکتری مطالعات غرب آسیا دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

فرشید فرهادی

دانشیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

افشین متقی*

چکیده

عربستان سعودی به‌عنوان کشوری تأثیرگذار در معادلات نظم منطقه‌ای غرب آسیا، جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان اصلی‌ترین رقیب منطقه‌ای خود تعریف کرده است. هدف این پژوهش کاربردی، ترسیم و تدوین سناریوهای آینده سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال ایران بر پایه روش GBN است. جامعه آماری پژوهش شامل دو دسته اسنادی و نخبگی و جامعه نخبگی نیز به دو دسته افراد دانشگاهی و اجرایی تقسیم شدند. حجم جامعه نمونه بر پایه جدول مورگان محاسبه شده است. روش نمونه‌گیری نیز هدفمند و از نوع انباشتی و روش گردآوری اطلاعات به دو طریق کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد. ابزار گردآوری نیز مصاحبه، فیش‌برداری و پرسشنامه است. یافته پژوهش، شناسایی چهار سناریوی «A»، «B»، «C» و «D» می‌باشد. در ارزیابی کلی سناریوها می‌توان چنین نتیجه گرفت که سناریوی A بر پایه شواهد به نظر می‌رسد محتمل‌تر باشد. البته در صورتی که پیشران‌های آشوب‌ساز مانند نقش منفی امریکا و رژیم صهیونیستی غالب نشود.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، ایران، روش GBN، سناریونویسی، عربستان سعودی.

مقدمه

ایران و عربستان سعودی به‌عنوان دو قدرت بزرگ منطقه‌ای غرب آسیا، روابط پر فراز و نشیبی با یکدیگر داشته‌اند. تا قبل از انقلاب اسلامی، این دو کشور به‌عنوان دو پادشاهی بزرگ منطقه منافع مشترکی داشتند. مبارزه با کمونیسم و سایر جریان‌های انقلابی، آنها را در ذیل رهبری امریکا در یک محور قرار داده بود. گرچه رقابت برای نفوذ بیشتر در منطقه نیز میان دو کشور وجود داشت.

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران شرایط به کل متحول شد. ایران از صف دولت‌های محافظه‌کار منطقه به صف دولت‌های انقلابی و تجدیدنظرطلب پیوست. چنین تحولی ناگزیر دو کشور را در رویارویی با یکدیگر قرار داده بود. ایران در ذیل صدور انقلاب به دنبال نظم و نسق نوینی در منطقه بود. در این میان ترس از گسترش امواج انقلاب اسلامی و توسعه قدرت و نفوذ منطقه‌ای ایران در ذیل آن، بیش از همه عربستان سعودی را تحت تأثیر قرار داده بود. به همان‌سان که ترکش‌های ناشی از انقلاب فرانسه در اروپا بیش از همه اتریش و «مترنیخ»^۱ را با چالش روبه‌رو کرده بود.

به‌طور کلی بعد از انقلاب اسلامی، ایران و عربستان به‌عنوان دو قدرت مهم غرب آسیا، ایدئولوژی‌ها، اولویت‌ها و اهداف کاملاً متفاوت و حتی متضاد برای صلح و ثبات منطقه‌ای داشته‌اند (Zehraa & et al., 2018: 59). شرایطی که از ۲۰۱۰ با شروع تحولات و خیزش‌های مردمی موسوم به «بیداری اسلامی» بیش از پیش خود را نشان داد.

ایران از گسترش خیزش‌ها حمایت می‌کرد. اما در سوی مقابل، گسترش خیزش‌ها و سرایت به عربستان، کابوسی ترسناک برای رهبران سعودی و پادشاهی آنان بود. به همین دلیل مهمترین اولویت رهبران سعودی، مقابله با این خیزش‌ها بود. دو کشور وارد دور پیچیده‌ای از بدگمانی و تنش شده بودند که در سال‌های بعد هرچه بیشتر تشدید شد. شرایط به نحوی سابقه‌ای وخیم شد. تنش‌ها تا آستانه‌ای پیش رفت که در سال ۲۰۱۶ منجر به قطع روابط رسمی میان دو کشور شد.

اگرچه عربستان سعودی از تحولات سیاسی گسترده «بیداری اسلامی» مصون به نظر می‌رسید، اما پیامد واقعی آن برای پادشاهی، تغییر محیط استراتژیک منطقه‌ای و بین‌المللی

1. Prince Klemens Wenzel von Metternich

بود. این خیزش‌ها و تحولات ناشی از آن، پویایی‌ها و صف‌بندی‌های منطقه‌ای را تغییر داد. اما تحولات رخ داده به سود عربستان نبود. چرا که موازنه نفوذ منطقه‌ای تا حد زیادی به سود مهمترین رقیب منطقه‌ای یعنی ایران بهم خورده بود. از یک سو پیوند عمیق و استراتژیک چند دهه‌ای با امریکا به دلیل افزایش فشارهای حقوق بشری و سیاسی از سوی این کشور و همچنین تضاد برخی سیاست‌ها و اقدامات منطقه‌ای در عراق و سوریه با چالش روبه‌رو شده بود. از سوی دیگر، موقعیت ممتاز ایران بعد از تحولات و خیزش‌ها در جوامع اسلامی به رهبران سعودی اثبات کرد که ایران توانایی بیشتری در سامان منطقه‌ای به سود خود به دست آورده است. نیروهای وابسته به ایران در سراسر منطقه در موقعیت برتری قرار گرفته بودند. این شرایط در عراق و یمن که دارای مرز زمینی طولانی با عربستان هستند به معنای یک تهدید جدی و غیر قابل اغماض علیه امنیت ملی محسوب می‌شود. همچنین ایران توانایی خود را در تحت تأثیر قرار دادن شیعیان شبه جزیره نیز بهبود بخشیده بود (Al Tamamy, 2010: 143). اما در آن سو رهبران سعودی عایدی چندانی از خیزش‌ها نصیب آنها نشده بود.

به این چالش‌ها باید تشدید پیشرفت‌ها در برنامه اتمی ایران بعد از خروج یک‌جانبه امریکا را نیز اضافه کرد. از دید سعودی‌ها تهدید ناشی از برنامه اتمی ایران بیش از هر زمانی رنگ واقعیت به خود گرفته است. از نظر آنها دود ناشی از تنش غرب بر سر برنامه اتمی و متعاقب آن افزایش بی‌سابقه سطح غنی‌سازی و کاهش نقطه گریز اتمی ایران، بیش از همه به چشم سعودی‌ها خواهد رفت.

در پاسخ، سعودی‌ها طیف متنوعی از اقدامات و سیاست‌ها را برای مقابله با ایران از ۲۰۱۱ به این سو در دستور کار قرار داده‌اند. آنها در نخستین اقدام، به صورت گسترده به تجهیز گروه‌های منطقه‌ای معاند ایران پرداختند. در طول بحران سوریه، عربستان سعودی مهمترین و بزرگ‌ترین تأمین‌کننده مالی و تسلیحاتی شورشیان بود. با کاهش شدید قیمت نفت در اواخر ۲۰۱۴ و اوایل ۲۰۱۵، عربستان با افزایش بی‌سابقه تولید نفت با اهداف پایین نگه داشتن قیمت‌ها، پیشران کلیدی کاهش درآمدهای نفتی بازیگرانی مانند ایران شد. در مارس ۲۰۱۵، سعودی‌ها با هدف پشتیبانی از دولت «عبدربه منصور هادی» و بر ضد «انصارالله» مورد حمایت ایران، جنگ را در یمن آغاز کردند. در دسامبر ۲۰۱۵، عربستان

سعودی مبتکر شکل‌گیری و رهبری بزرگ‌ترین ائتلاف نظامی منطقه‌ای با عنوان «ائتلاف نظامی اسلامی مبارزه با تروریسم» با هدف مبارزه با تروریسم شد. گرچه هدف اصلی مقابله با ایران بود.

با عدم حصول به نتیجه مطلوب، سعودی‌ها با هدف اعاده تعادل در معادلات منطقه‌ای به سود خود، با حمایت امریکا طریق همسویی استراتژیک با رژیم صهیونیستی را در پیش گرفتند. سعودی‌ها با همراهی رژیم صهیونیستی پشتیبان و مشوق اصلی «کارزار فشار حداکثری» دونالد ترامپ علیه ایران شدند. اما تغییر در کادر سیاسی کاخ سفید در ۲۰۲۰ و روی کار آمدن دموکرات‌ها به رهبری بایدن به منزله حذف سعودی‌ها از این «مثلث استراتژیک» منطقه‌ای بود. بایدن با طرح ممنوعیت فروش تسلیحات تهاجمی به عربستان به دنبال پایان جنگ در یمن بود. همچنین افزایش فشارهای حقوق بشری بر عربستان نیز به دلیل وقایع مربوط به قتل «جمال خاشقچی» بیش از پیش سبب دور شدن دو کشور از یکدیگر و شکست مثلث استراتژیک امریکا، رژیم صهیونیستی و عربستان علیه ایران شد. البته چنین شرایطی سبب سوق بیشتر اقدامات ضد ایرانی عربستان به سوی جنگ رسانه‌ای و حمایت از بی‌ثباتی سیاسی در ایران شد.

به طور کلی در طول یک دهه گذشته ایران و عربستان با وارد شدن به مارپیچ ترس و سوءظن، تنش و تضاد بی‌سابقه‌ای را تجربه کرده‌اند. گرچه از سرگیری روابط دو کشور در ۲۰۲۳ بعد از ۷ سال، نشانه‌های امید را برای شروع فصل جدیدی از روابط نمایان کرده است. اما با این وجود، باید واقع‌بین بود و نباید در ورطه خوشبینی مطلق و آرمان‌گرایی افتاد. چرا که گره‌های زیادی در مسیر دو کشور وجود دارد. اختلافات و چالش‌های عمیق میان دو کشور هنوز پابرجا و تصمیمی برای آنها گرفته نشده است. برای مثال بلافاصله بعد از بازگشایی سفارت‌ها، دو کشور با معمای جدید «میدان گازی آرش» و بحث پیوستن عربستان به «پیمان ابراهیم» روبه‌رو شده‌اند. باید گفت عادی‌سازی روابط، تازه ابتدای کار و قرار دادن دو کشور در آستانه تصمیم‌گیری در خصوص آینده است. به تعبیری دو طرف بعد از سال‌ها تنش و تضاد گسترده در میدان، حال پشت میز مذاکره نشسته‌اند. اما آیا می‌توانند از این مارپیچ همراه با تنش و تضاد رهایی یابند؟ آیا دو کشور طریق تنش‌زدایی را ادامه خواهند داد؟ حوادث و تحولات آتی جهانی و منطقه‌ای بر اقدامات دو کشور چه

تأثیری خواهد گذاشت؟ آیا فصل نوینی در روابط دو کشور آغاز خواهد شد؟ یا اینکه مسبق به سابقه، دو کشور دوباره طریق تنش و تضاد را در پیش خواهند گرفت؟ پرسش‌هایی از این دست درباره آینده روابط ایران و عربستان فراوان است. بنابراین، آینده روابط دو کشور با عدم قطعیت و ابهام فراوانی روبه‌رو است.

در این پژوهش تلاش می‌شود تا حد امکان بر این عدم قطعیت‌ها غلبه کرده و تصویری از آینده روابط دو کشور در قالب سناریوها ارائه گردد. هرچند در اینجا تمرکز بر گزینه‌های اقدام و تصمیم رهبران سعودی است. به عبارت دقیق‌تر، سناریوهای سیاست خارجی عربستان در ۷ سال آینده در قبال جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

پرسش پژوهش

آنچه در این میان اهمیت دارد مربوط به آینده است. دغدغه‌ای با ماهیت چستی و چرایی وجود ندارد. نه توصیف آنچه تاکنون رخ داده و نه چرایی از اینکه چرا اتفاق افتاده است؛ بلکه فراتر از این دو، دغدغه‌ای با ماهیت «چگونه خواهد بود» وجود دارد. اینکه برنامه عربستان در ارتباط با ایران در ۷ سال آینده به چه صورت خواهد بود؟ آیا سعودی‌ها همچنان بر طبل تنش‌ها و تضادها خواهند کوبید؟ یا اینکه به دنبال تغییر رویه در ارتباط با ایران هستند؟ به لحاظ اکتشافی بودن پژوهش، نمی‌توان پاسخی اولیه در قالب فرضیه به دغدغه پژوهش ارائه داد. پاسخ به این پرسش که سناریوهای سیاست خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ به آرای نخبگانی و طرح سناریو سپرده خواهد شد.

پیشینه پژوهش

با توجه به تنش گسترده و طولانی مابین ایران و عربستان سعودی و تأثیر تعیین‌کننده آن بر تحولات منطقه‌ای در غرب آسیا به دلیل وزن ژئواکالچری، ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی برجسته این دو کشور، آثار متعددی در این خصوص به رشته تحریر در آمده است. آثاری که از زوایای متعدد و متفاوتی به تحولات میان این دو کشور پرداخته‌اند. اما در ارتباط با چشم‌انداز آینده روابط دو کشور، مهمترین آثار عبارتند از:

نادری و تاجیک (۱۳۹۷)، در اثری با عنوان «سناریوهای راهبردی روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در افق ۲۰۳۰ میلادی» به ترسیم و تصویر آینده روابط

ایران و عربستان در افق زمانی ۲۰۳۰ در قالب سناریوهای مختلف پرداخته‌اند. آنها در پاسخ به این پرسش که سناریوهای محتمل روابط ایران و عربستان در افق ۲۰۳۰ چه خواهد بود؟ سه سناریوی «پایان تردیدها» (رویارویی دو کشور)، «آشوب سازنده» (پیشروی فزاینده محور مقاومت) و «ایستاده با مشت» (توازن قدرت) را ارائه کرده‌اند. از نظر آنها دو سناریوی آشوب سازنده و ایستاده با مشت سناریوهای محتمل در آینده روابط دو کشور هستند.

دهقانی فیروزآبادی و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز روابط ایران و عربستان؛ سناریوهای آینده و راهکارها» در پاسخ به این پرسش که سناریوهای آینده مناسبات دو کشور طی یک دهه آینده به چه صورت خواهد بود؟ معتقدند که شاخص‌های ذهنی، هویتی و معناگرایانه مانند فقدان هویت مشترک، تهدیدسازی و تهدیدپنداری و فقدان تعریف مشترک از امنیت، پررنگ‌تر از سایر شاخص‌ها بر مناسبات یک دهه آینده دو کشور سایه خواهد افکند.

اندرو تریل (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان «رقابت ایران و عربستان و آینده امنیت خاورمیانه»، رقابت ایران و عربستان را به عنوان مهمترین چشم‌انداز امنیتی خاورمیانه در نظر می‌گیرد. از نظر تریل حجم تعارضات و اختلافات بیش از نقاط اشتراک است. در عراق، سوریه، یمن، فلسطین، لبنان و خلیج فارس منافع دو کشور در نقطه مقابل یکدیگر قرار دارد. همچنین دو کشور از نظر سیاسی، اقتصادی و هویتی نیز شباهت و اشتراک اندکی دارند. چنین شرایطی چالشی مهم بر سر راه شکل‌گیری حلقه‌های پیوند میان دو کشور خواهد بود.

سیمون مابون (۲۰۱۷)، در مقاله‌ای با عنوان «خاموش کردن شیپورهای خرابکاری: عربستان، امریکا و تلاش برای امنیتی کردن ایران»، معتقد است که تلاش عربستان برای کاهش نفوذ منطقه‌ای ایران همچنان استمرار خواهد یافت. مهمترین ابزار عربستان در این راستا، تلاش برای امنیتی کردن ایران در نظام بین‌الملل است.

یورتایف و دیانسایی (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز روابط ایران و عربستان: سناریوهای محتمل» معتقدند به علت پیشینه تاریخی و منافع متضاد، سناریوی محتمل حاکم بر روابط دو کشور تنش و تضاد خواهد بود.

رستمی و همکاران (۱۳۹۵)، در اثر خود با عنوان «سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات منطقه عربی» سناریوی محتمل برای آینده روابط ایران و عربستان را استمرار اختلاف و تضاد می‌دانند.

جدول ۱- جمع‌بندی آثار بررسی شده

یافته‌ها	نقاط قوت	ضعف‌ها	ابتکار پژوهش
سناریوهای محتمل در آثار بررسی شده:		پژوهش‌های بررسی شده با چند چالش عمده روبه‌رو هستند:	
(۱) پیشروی فزاینده محور مقاومت و توازن قدرت؛	(۱) آثار بررسی شده دامنه خوبی از داده‌ها، عوامل و متغیرهای تأثیرگذار بر آینده روابط ایران و عربستان سعودی را ارائه داده‌اند؛	(۱) بدبینی عمیق، سبب سقوط آنها به ورطه تقلیل‌گرایی شده است. آنها به جز باور به تنش و تضاد، چشم‌انداز دیگری را برای دو کشور متصور نیستند؛	(۱) این پژوهش نه در دو سوی محور (خوش‌بینی و یا بدبینی)، بلکه با میانه‌روی معطوف به کندوکاو پیرامون سناریوهای آینده است؛
(۲) ادامه شاخص‌هایی مانند تهدیدپذیری و نبود تعریف مشترک از امنیت در ده سال آینده؛	(۲) هر کدام از آثار با چارچوب و رویکردی متفاوت به موضوع نگریسته‌اند؛	(۲) آنها هیچ نقشی نه برای آینده‌های بدیل و نه برای شگفتی‌سازها، در نظر نگرفته‌اند؛	(۲) به طور خاص تمرکز بر عربستان سعودی و شناسایی برنامه‌ها و اقدامات این کشور در ارتباط با ایران و پرهیز از کلی‌گویی؛
(۳) غلبه تضادها و تعارضات بر نقاط اشتراک؛	(۳) فراهم کردن زمینه برای فهم مناسبات آینده میان ایران و عربستان به عنوان دو قدرت بزرگ منطقه‌ای؛	(۳) در کلی‌ترین حالت ممکن تنها سخن از آینده روابط دو کشور به میان آورده‌اند؛	(۳) این پژوهش به دنبال رویکردی جامع‌تر در گزینش متغیرهای تأثیرگذار بود؛
(۴) ادامه تضاد و رقابت؛	(۴) شناسایی بازیگران کلیدی مؤثر بر روابط ایران و عربستان؛	(۴) اینکه ایران و یا عربستان هر کدام به طور خاص چه برنامه‌ها و اقداماتی در خصوص یکدیگر دارند، مورد غفلت واقع شده است؛	
(۵) ادامه تنش و تضاد؛		(۵) بها دادن بیشتر به انگاره‌های هویتی و ارزشی نسبت به سایر متغیرها؛	
(۶) استمرار اختلاف و تضاد؛			

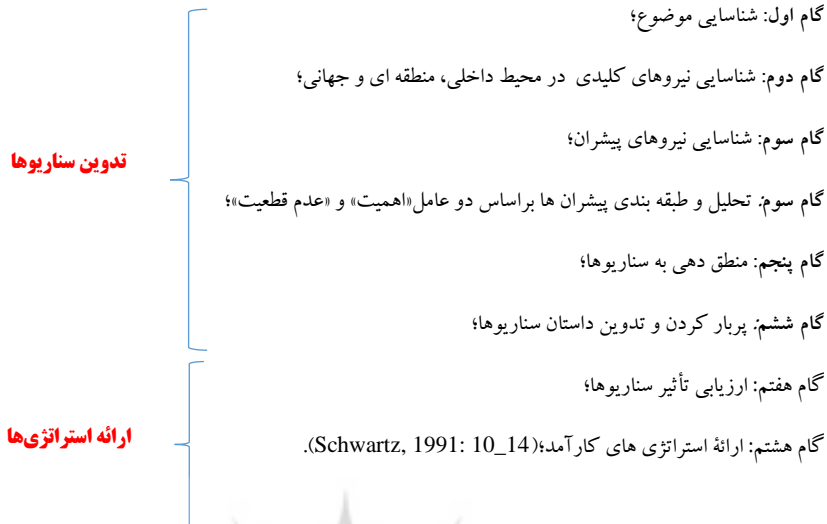
روش اجرای پژوهش

این پژوهش با رویکردی آینده‌پژوهانه و استفاده از تکنیک «GBN» به دنبال ارائه سناریوهای مرتبط با موضوع پژوهش است. تکنیک GBN توسط «پیتر شوارتز»^۱ ابداع شده است. شوارتز به‌عنوان یکی از بزرگان حوزه آینده‌پژوهی با معلق شدن به «موسسه تحقیقاتی استنفورد» اولین گام‌ها را به منظور تدوین و توسعه یک روش نوین برای «برنامه‌ریزی» برداشت. روش جدید باید معطوف به آینده می‌بود و بر مهمترین چالش یعنی «عدم قطعیت‌ها»^۲ غلبه می‌کرد.

تأسیس «شبکه جهانی کسب و کار»^۳ در سال ۱۹۸۷م. در برکلی کالیفرنیا شرایط را برای شوارتز به منظور دستیابی به هدف خود فراهم کرد. سرانجام، رویای شوارتز در اثر معروف خود یعنی «هنر دورنگری»^۴ به حقیقت پیوست (Ringland, 1998: 23, 25). شوارتز در مقدمه کتاب، ضمن نام بردن از سه رهیافت عمده «شهودی» (رهیافت مورد نظر شوارتز)،^۵ «تحلیل تأثیرات روند»^۶ و «تأثیرات متقابل»^۷، هشت گام را بر پایه رویکرد مورد نظر خود ارائه می‌دهد که به شرح نموداری هستند که در ادامه ارائه شده است. البته از میان این ۸ گام، ۶ گام اول مربوط به تدوین سناریوها و ۲ گام آخر با در نظر گرفتن سناریوها، مربوط به تدوین و ارائه استراتژی‌ها (حاج آقا معمار و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۸) با در نظر گرفتن تهدیدات و فرصت‌های نهفته در هر کدام از سناریوها است. این پژوهش بر پایه ۶ گام نخست یعنی تدوین سناریوها نوشته شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

1. Peter Schwartz
2. Uncertainty
3. Global Business Network (GBN)
4. The Art of the Long View
5. Intuitive Logic
6. Trend Impact Analysis
7. Cross Impact Analysis

جامعه آماری پژوهش

در این تحقیق دو دسته جامعه آماری اسنادی (منابع، متون و تحقیقات معتبر در دسترس) و جامعه خبرگی (دو دسته افراد دانشگاهی و اجرایی) بکار گرفته شده است. نمونه برداری در این پژوهش از افرادی که با موضوع و هدف پژوهش مرتبط هستند به دو صورت حجم نمونه اسنادی از تمام اسناد قابل دسترس و حجم نمونه خبرگی از نخبگان اجرایی شورای عالی امنیت ملی، وزارت امور خارجه، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نخبگان دانشگاهی صاحب کرسی علمی و غیره دنبال شد. در این راستا، یک نمونه هدفمند ۱۰ نفری از این افراد (دارای تخصص و تجربه کافی در ارتباط با عربستان و مسائل مرتبط با آن) تهیه شد.

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی بود. ابزار گردآوری اطلاعات نیز مصاحبه، فیش برداری و پرسشنامه است.

یافته‌ها

ابتدا چارچوب کلی پژوهش تعریف و معین شد. اینکه موضوع پژوهش چیست؟ چه اهدافی دارد؟ و در نهایت متمرکز بر کدام بازه زمانی و مکانی است؟ فلسفه این پژوهش، پاسخ به این پرسش است که سناریوهای سیاست خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی ایران در افق ۲۰۳۰ کدامند؟ پژوهش از نظر مکانی متمرکز بر منطقه غرب آسیا و به طور خاص پیش‌بینی الگوی رفتاری احتمالی عربستان سعودی در ارتباط با مهمترین هموارد منطقه‌ای خود، یعنی ایران است. از نظر زمانی نیز پژوهش متمرکز بر بازه زمانی ۲۰۲۳ تا ۲۰۳۰ میلادی است.

اهداف پژوهش

- ترسیم و تدوین سناریوهای استراتژیک عربستان سعودی در ارتباط با ایران؛
- شناسایی نیروهای پیشران موضوع پژوهش؛
- شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی مرتبط با موضوع پژوهش؛
- کاستن از غبار ابهام ناشی از اقدامات احتمالی عربستان سعودی و به طور کلی سیاست‌های آن نسبت به ایران، می‌تواند در اتخاذ استراتژی مناسب برای مقابله، تعامل و نیز رقابت راه‌گشا باشد؛
- بر پایه منابع کتابخانه‌ای و انجام مصاحبه با خبرگان، پیشران‌های تأثیرگذار بر موضوع پژوهش مطابق با جدول ۲ شناسایی شدند.

جدول ۲- پیشران‌های تأثیرگذار بر استراتژی عربستان در قبال ایران

پیشران‌ها	پیشران‌ها
برجام	نفت و نفوذ برجسته در بازار انرژی
تحریک آنتروپی‌های درونی	پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرمانطقه‌ای
گروه‌های نیابتی منطقه‌ای	کنشگری نرم
پیمان ابراهیم	گذار در ساخت قدرت داخلی
اختلافات مرزی	کنشگری سخت

نمی‌توان تأثیر تمامی نیروهای پیشران را در ساخت سناریوها به یک اندازه دانست. منطقی است که برخی نیروها تأثیرگذاری بیشتری دارند. آنها نیروهایی هستند که دارای «اهمیت» بیشتر و «عدم قطعیت» بیشتری هستند. شناسایی پیشران‌های کلیدی بر پایه این دو شرط در قالب پرسشنامه به قضاوت خبرگان گذاشته شد. مبنای قضاوت خبرگان مورد نظر، این دو پرسش بود:

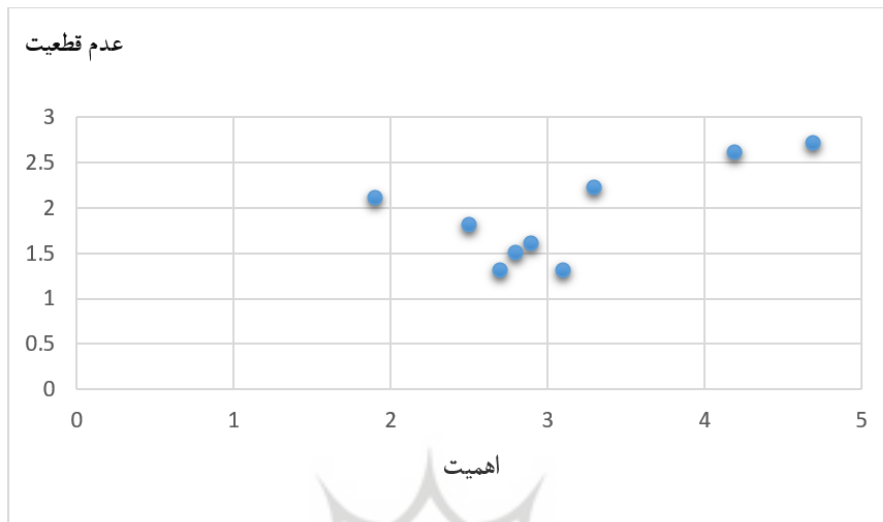
- (۱) با توجه به تجارب شخصی، همچنین مطالعات خود در ارتباط با موضوع پژوهش، میزان اهمیت هر کدام از این متغیرها چقدر است؟
- (۲) همچنین میزان عدم قطعیت آنها چقدر است؟

جدول ۳- ارزش‌گذاری پیشران‌های پژوهش بر اساس نظرات خبرگان

میزان عدم قطعیت	میزان اهمیت	پیشران
۱/۵	۲/۸	نفت و نفوذ برجسته در بازار انرژی
۲/۷	۴/۷	پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای
۲/۶	۴/۲	کنشگری نرم
۱/۳	۲/۷	گذار در ساخت قدرت داخلی
۱/۸	۲/۵	کنشگری سخت
۲/۲	۳/۳	برجام
۱/۳	۳/۱	تحریک آنتروپی‌های درونی
۱/۶	۲/۹	گروه‌های نیابتی منطقه‌ای
۲/۱	۱/۹	اختلافات مرزی

با توجه به شکل ۱، دو متغیر «کنشگری نرم» و «پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای» دارای بیشترین اهمیت و عدم قطعیت هستند. بر این اساس، این دو پیشران نقشی اساسی را در شکل‌دهی به سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های عربستان سعودی نسبت به جمهوری اسلامی ایران در ۷ سال آینده بر عهده خواهند داشت.

شکل ۱- ماتریس اهمیت_عدم قطعیت

پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرمانطقه‌ای

عربستان نیز به مانند سایر کشورها، متغیر نظام بین‌الملل بر جهت‌گیری و تصمیم‌سازی آن نقش مهمی دارد (Rosenau, 2006: 171-200). منابع گسترده نفت این کشور و نقش مهم آن در تأمین منابع انرژی جهانی، اهمیت آن را برای قدرت‌های بزرگ برجسته کرده است (Fulbright, 1974: 177- 182). از سوی دیگر، قرار گرفتن عربستان در محیط آشوبناک غرب آسیا و معمای امنیتی ناشی از آن، این کشور را ناگزیر به پیوند استراتژیک با قدرت‌های بزرگ و چتر حمایتی آنها کرده است.

در ابتدای شکل‌گیری پادشاهی سعودی، وجود تهدید بزرگ ناشی از امپراتوری عثمانی و همچنین ضرورت تثبیت حاکمیت خاندان آل سعود، این کشور را ناگزیر به برخورداری از حمایت بریتانیا به عنوان ابر قدرت آن زمان کرده بود. قرارداد ۱۹۱۵، قرارداد جده ۱۹۲۷ و مجموعه «قراردادهای تسلیحاتی الیمامه»^۱ نشان از پیوند مستحکم عربستان و بریتانیا داشت (Goldberg, 1985: 693-703). در طول دوران بعد از جنگ جهانی دوم و در شرایط جنگ سرد، امریکا جایگزین بریتانیا برای عربستان سعودی شده بود. مانند

1. Al-Yamamah Arms Deal

بریتانیا، منابع نفتی عربستان برای امریکا نیز واجد اهمیت اساسی بود. این کشور تا ابتدای قرن بیستم یکم، از مهمترین منابع تأمین کننده نفت برای امریکا بود. همچنین عربستان یکی از پایه های «نظام دو ستونی» نیکسون در غرب آسیا در راستای مبارزه با شوروی بود (Cordesman, 2016: 3). از آن سو تهدیدات ناشی از کمونیسم، انقلاب اسلامی ایران و توسعه طلبی صدام حسین در عراق، عربستان را لاجرم به قرار گرفتن در ذیل چتر حمایتی امریکا کرده بود (Mirkow, 1993: 157-165). به همین دلیل این دو کشور روابطی استراتژیک با یکدیگر داشتند. به ازای تأمین مطمئن و با ثبات انرژی برای نظام سرمایه داری، امریکا نیز به عنوان اهرمی «بازدارنده» و «موازنه بخش» برای عربستان در معادلات منطقه ای آن با دیگر رقبا و دشمنان (مانند ایران) ایفای نقش می کرد.

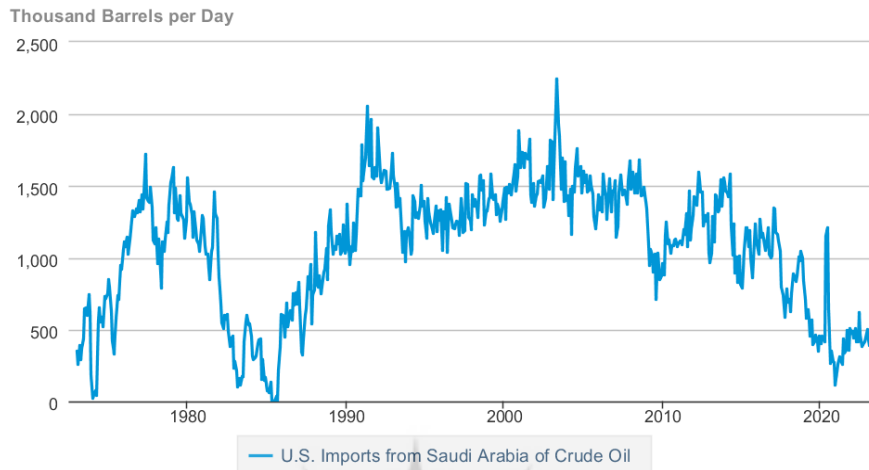
بعد از فروپاشی شوروی نیز، همچنان عربستان سعودی به عنوان متحد اصلی امریکا در منطقه، نقش مهمی در پیشبرد سیاست ها و اقدامات منطقه ای آن مانند مقابله با تروریسم، مقابله با ایران و نبرد در عراق و افغانستان بر عهده داشت (Fuller, 1990: 418). از آن سو، امریکا نیز با فروش گسترده تسلیحات نظامی پیشرفته، نقش بی بدیلی در تقویت بنیه دفاعی عربستان سعودی در دو دهه گذشته بر عهده داشت. همچنین حضور نظامی امریکا در غرب آسیا و ایجاد پایگاه های نظامی متعدد در منطقه و به طور خاص عربستان سعودی (به عنوان نمونه پایگاه هوایی روستای اسکان در نزدیکی ریاض) نقش مهمی در شکل دهی به معادله بازدارندگی و موازنه قوای منطقه ای این کشور در منطقه داشت (Blanchard, 2021: 52). به همین دلیل، رویکرد نگاه به غرب بر سیاست خارجی عربستان سعودی غالب بود. چرا که اهمیتی استراتژیک و تعیین کننده برای عربستان سعودی داشت.

البته این شرایط از ۲۰۰۰ به این سو به تدریج متحول شده و پیوسته بر نقش و جایگاه نفت عربستان و به طور کلی غرب آسیا (مطابق با نمودار ۱ و ۲) برای امریکا کاسته شده است (Marlow, 2023). شرایطی که دلیل آن از یک سو افزایش تولید نفت در امریکا (منابع نفت شیل) و از آن سو افزایش نقش کشورهایمانند کانادا و مکزیک به جای عربستان سعودی بوده است.

این شرایط از آنجا اهمیت دارد که مراودات سیاسی و نظامی این دو کشور نیز متناسب با افت و خیز این روندها با نوسان و تحول روبه‌رو شده است. متناسب با این شرایط، به تدریج زمینه‌های اختلاف و چالش میان دو کشور آشکار شده است. مواردی مانند حقوق بشر، مسئله فلسطین، بیداری اسلامی، توافق هسته‌ای ایران، چالش‌ها و اختلافات در مبارزه با تروریسم (Aghamohammadi & Omid, 2018: 606) و بحران اوکراین از جمله این موارد است. گرچه از عمق پیوند استراتژیک میان دو کشور تا حدی کاسته شده است. اما با این وجود، چشم‌انداز روشنی مبنی بر قطع رشته‌های پیوند میان دو کشور حداقل در افق ۲۰۳۰ وجود ندارد. اهمیت امنیت رژیم صهیونیستی و سایر متحدان، ادامه اهمیت انرژی منطقه و عربستان برای آمریکا (بیشتر برای ثبات بازار جهانی) و سایر متحدان غربی آن و مقابله با توسعه طلبی چین در منطقه، از جمله مواردی است که حضور آمریکا را در منطقه (فارغ از تغییر نوع حضور آن) و پیوند دو کشور را استمرار خواهد بخشید.

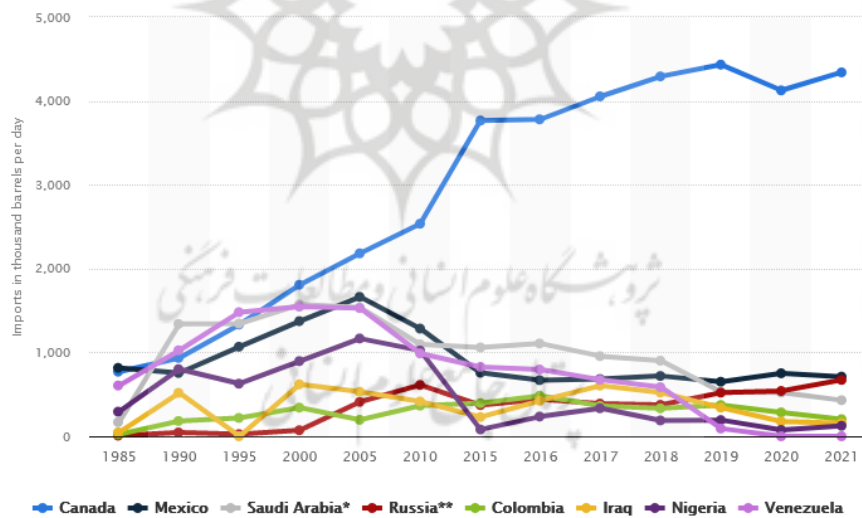
از آن سو عربستان سعودی نیز به دنبال قطع حلقه‌های ارتباطی میان خود و آمریکا نیست. این کشور نیازی استراتژیک به فناوری‌های غربی برای تحقق چشم‌انداز ۲۰۳۰ خود دارد (Gause, 2016: 115). کشورهای غربی به رهبری آمریکا، همچنان یکی از بازارهای عمده برای صدور نفت عربستان سعودی باقی خواهند ماند (Roches, 2022). حضور نظامی آمریکا در منطقه و استمرار برتری نسبی آن حداقل تا ۲۰۳۰، دیگر متغیر مهمی است که همچنان آمریکا و پیوند با آن را در کانون توجه رهبران سعودی قرار خواهد داد. پس غرب‌گرایی گرچه کم‌رنگ، اما همچنان در ۷ سال آینده جایگاه آن در سپهر تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری استراتژیک رهبران سعودی در ارتباط با محیط منطقه‌ای غرب آسیا و به‌طور خاص تنظیم الگوی رفتاری آن در ارتباط با رقبایی مانند ایران حفظ خواهد شد.

نمودار ۱- روند جایگاه عربستان در تأمین نفت امریکا

Data source: U.S. Energy Information Administration

نمودار ۲- سهم عربستان و سایر کشورها در تأمین نفت امریکا در طول

Source: Energy Information Administration

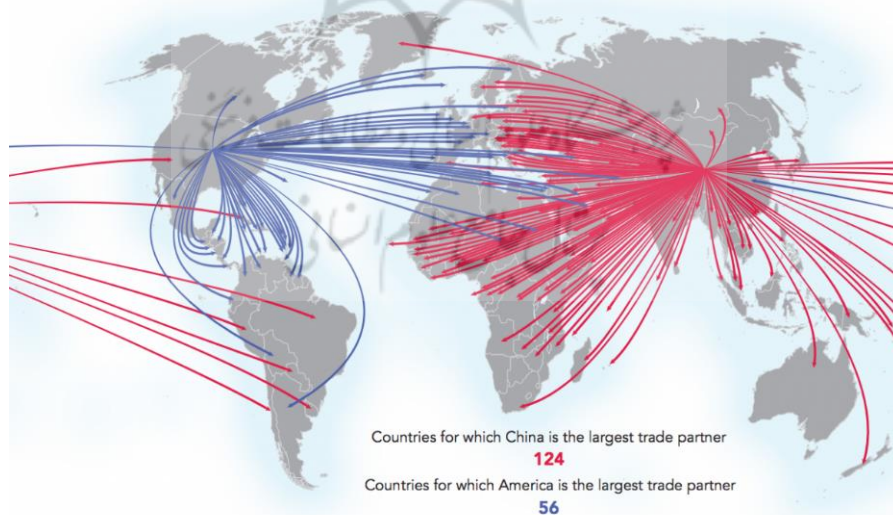
از ۲۰۱۱ به این سو متأثر از تغییر و تحولات در ساختار جهانی قدرت، ژئوپلیتیک غرب آسیا نیز متحول شده است. مهمترین تغییر، به پایان رسیدن برتری و یکه‌تازی امریکا در

منطقه بوده است (Doshi, 2021: 287). این تصور که برتری امریکا در غرب آسیا نمی‌توانست توسط دولت دیگری به چالش کشیده شود، به پایان رسیده است. چین، ایران، روسیه و هند بازیگرانی هستند که برتری و یکه‌تازی امریکا در غرب آسیا را با چالش روبه‌رو کرده‌اند (Cook, 2021: 1-26).

بیش از همه، چین امریکا را در منطقه تحت فشار قرار داده است (Yueh, 2013: 27). افزایش قدرت چین، نفوذ منطقه‌ای آن را در طی دو دهه به نحو بی‌سابقه‌ای توسعه داده است (Shambaugh, 2020: 125). غرب آسیا از جمله مناطقی است که در کانون توجه چین قرار دارد (Ren, 2021: 180). این کشور بیش از ۵۳/۸ درصد انرژی مورد نیاز خود را از این منطقه وارد می‌کند. در این میان، بیش از همه عربستان واجد اهمیت است. عربستان بزرگ‌ترین تأمین‌کننده انرژی چین (۸۷/۴۹ میلیون تن معادل ۱/۷۲ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۲۲) بود (UN Comtrade, 2022).

بر پایه گزارش سالانه صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۴، چین به بزرگ‌ترین قدرت اقتصادی جهان تبدیل شده است. در حال حاضر این کشور به‌عنوان رهبر آینده جهان مطرح است (Allison, 2017: 87).

شکل ۲- گسترش شبکه ژئواکونومیک چین و سیطره آن بر اقتصاد جهانی

Source: (Khanna, 2017: 263)

همین موضوع سبب شده چین برای بسیاری از کشورها (مانند عربستان سعودی) به عنوان شریک استراتژیک در کانون توجه قرار بگیرد (Ehteshami & Horesh, 2017: 205). عربستان در این میان پیشگام بوده است. در سال ۲۰۰۵ ملک عبدالله رویکرد جدید عربستان با عنوان «نگاه به شرق» را پایه گذاری کرد (Yamada, 2015: 121-122). چین در کانون این رویکرد قرار داشت. این رویکرد در دوره محمد بن سلمان در قالب «توافقنامه مشارکت جامع استراتژیک»^۱ تثبیت و مستحکم شد.

برای عربستان؛ چین جذابیت‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی گسترده‌ای دارد. چین به عنوان یکی از منابع مهم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها (از جمله چشم‌انداز ۲۰۳۰) مورد توجه رهبران سعودی است. همچنین چین به عنوان یکی از منابع مهم تأمین تسلیحات برای عربستان سعودی مطرح است (Markey, 2020: 195). رهبران سعودی با تکیه بر چین در زمینه دستیابی به پهپادها و موشک‌های بالستیک، اهرم‌های نظامی تأثیرگذاری را برای تقویت جایگاه خود در معادله موازنه و بازدارندگی منطقه‌ای کسب کرده‌اند (Roitman, 2017: 5-24). از سوی دیگر چین برخلاف آمریکا، حقوق بشر و مواردی از این قبیل را در ارتباط خود با سایر کشورها مد نظر ندارد. چین بارها به صراحت و با قاطعیت مداخله در امور داخلی سایر ملل را نفی کرده است (Dorsey, 2019: 180). یکی از مفاد مهم و مورد تأکید دو طرف در توافقنامه مشارکت جامع استراتژیک نیز حمایت دو طرف از اصل عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها بود (Fulton, 2020: 1-5). این رویکرد برای عربستان که همواره به دلیل مسائل حقوق بشری تحت فشار آمریکا قرار دارد، بسیار ارزشمند است. با این اوصاف، چین برای عربستان به عنوان اهرمی استراتژیک در جهت موازنه در مقابل آمریکا و رقبای منطقه‌ای مانند ایران مطرح است.

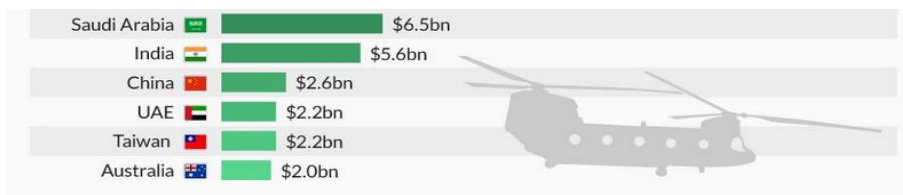
کنشگری نرم

تا کمتر از یک دهه پیش، آنچه بیش از همه در کنشگری منطقه‌ای عربستان سعودی نمود بیشتری داشت، اتکای بیش از اندازه این کشور به قدرت سخت بود. عربستان برای چندین

1. Comprehensive Strategic Partnership Agreement

دهه بزرگ‌ترین وارد کننده تسلیحات جهان بود. از نظر میزان هزینه‌های نظامی نیز این کشور همواره در کنار امریکا، چین و روسیه در صدر فهرست بود.

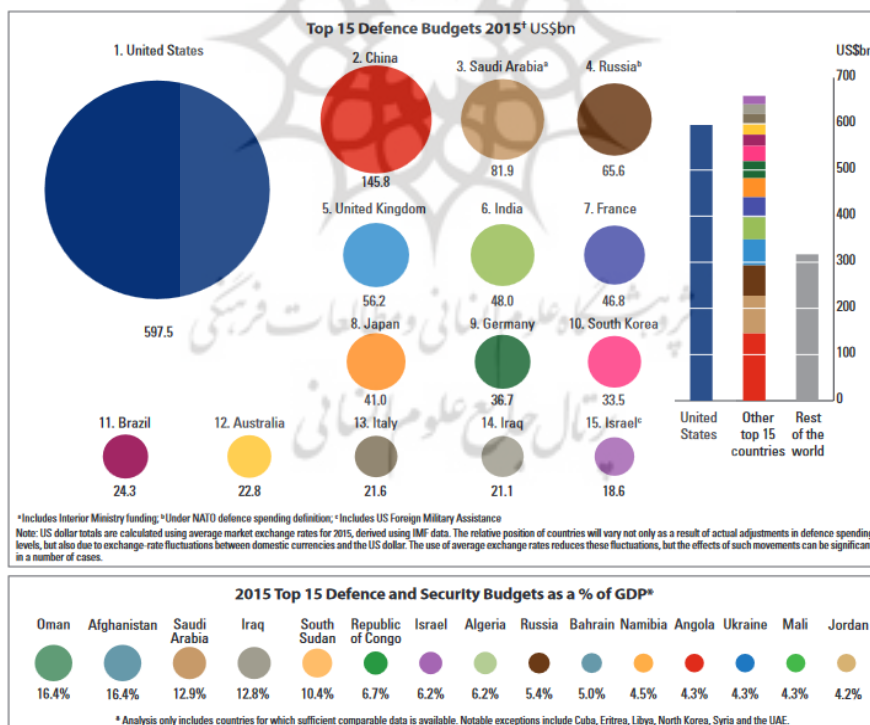
نمودار ۳- بزرگ‌ترین واردکنندگان تسلیحات در سال ۲۰۱۴

Source: (Datta, 2016)

در سال ۲۰۱۵، میزان هزینه‌های نظامی عربستان سعودی ۸۷/۱۹ میلیارد دلار بود. در بزرگی این رقم همین بس که این کشور در کنار امریکا و چین بیشترین هزینه‌های نظامی جهان را داشتند.

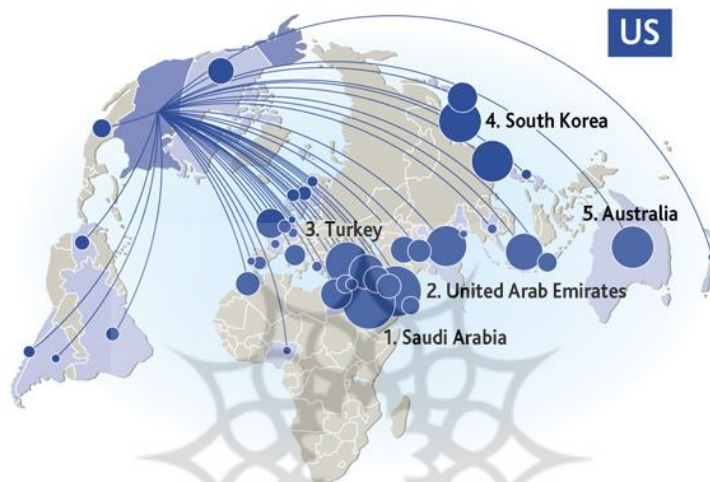
شکل ۳- عربستان به‌عنوان سومین کشور از نظر هزینه‌های نظامی در سال ۲۰۱۵

Source: (The Military Balance, 2016: 19)

این میزان شامل ۱۲/۹ درصد از تولید ناخالص داخلی عربستان در این سال بود (IISS, 2016 & SIPRI, 2016). این کشور در چند دهه گذشته بیش از هر کشوری نیز از امریکا سلاح خریده بود.

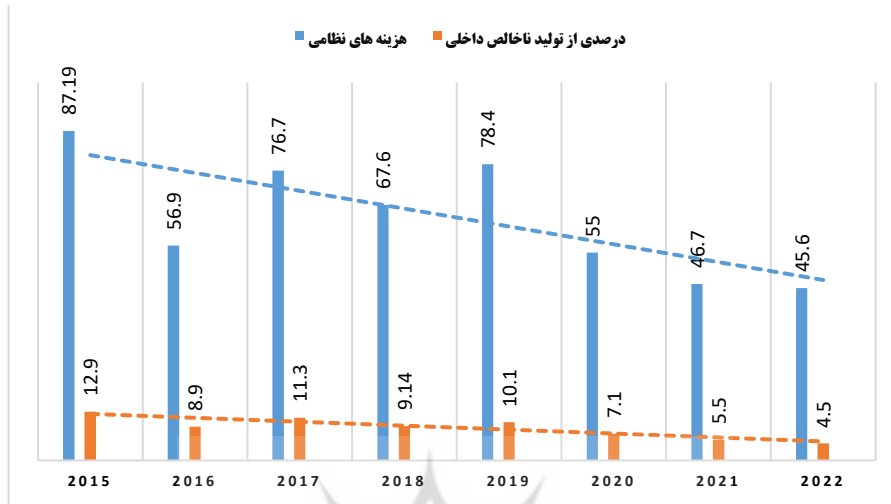
شکل ۴- عربستان بزرگ‌ترین وارد کننده تسلیحات از امریکا تا سال ۲۰۱۵

Source: (Datta, 2016 and SIPRI Fact Sheet 2016)

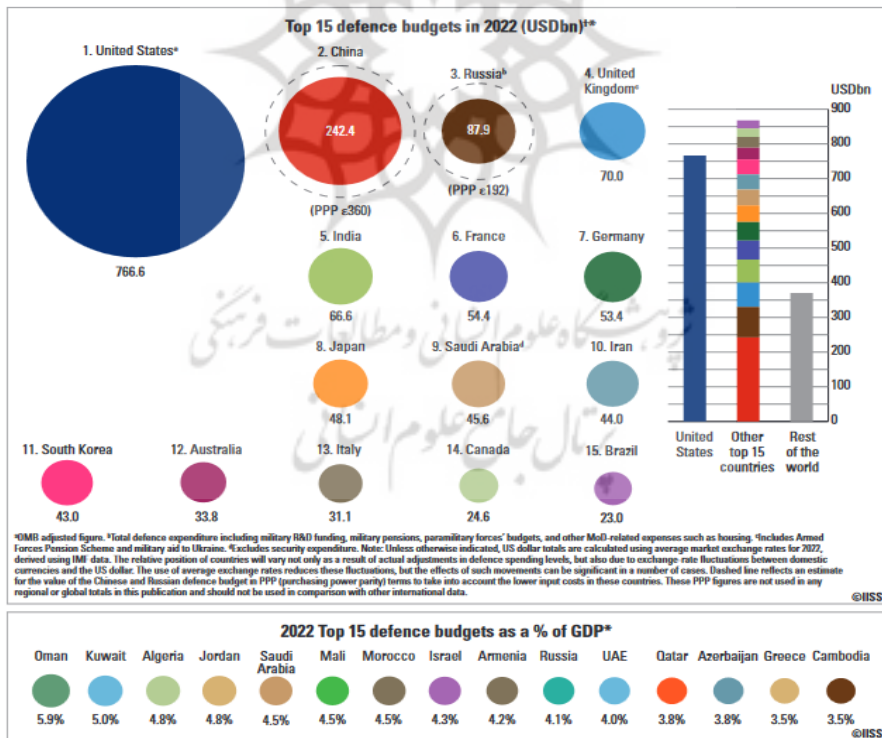
در چرایی این هزینه‌های سنگین نظامی عربستان سعودی، باید به گرفتار شدن این کشور در یک معمای امنیتی بغرنج و پیچیده در محیط منطقه‌ای غرب آسیا اشاره کرد. معمایی که از دید سعودی‌ها ناشی از ایران و قدرت و نفوذ منطقه‌ای آن است. سعودی‌ها ایران را مهمترین تهدید علیه بقا و امنیت خود درک کرده و به همین دلیل در چند دهه گذشته چنین هزینه‌های هنگفتی را برای صیانت از خود در دستور کار قرار داده‌اند. از ۲۰۱۵ به این سو به نظر می‌رسد شرایط در تحول باشد. دیگر عربستان سعودی در صدر اخبار مربوط به خریدهای تسلیحاتی هنگفت نیست. میزان هزینه‌های نظامی این کشور در سال ۲۰۲۲ در ادامه روند کاهشی خود به ۴۵/۶ میلیارد دلار رسید. به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی نیز این میزان به ۴/۵ درصد رسیده بود (IISS, 2023: 14). دیگر خبری از عربستان نیز در میان ۵ کشور برتر در زمینه هزینه‌های نظامی نبود.

نمودار ۴- روند کاهش هزینه‌های نظامی عربستان از ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲

Source: (IISS, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023)

شکل ۵- عربستان به‌عنوان نهمین کشور از نظر هزینه‌های نظامی در سال ۲۰۲۲

Source: (The Military Balance, 2023: 14)

این روند کاهشی همزمان با آغاز تهاجم عربستان از ۲۰۱۵ به یمن برجسته‌تر می‌شود. منطقی بود که در این بازه زمانی به دلیل درگیری پرهزینه در یمن، میزان هزینه‌های نظامی عربستان نیز افزایشی باشد.

در همین بازه زمانی، عربستان با ارائه «چشم‌انداز ۲۰۳۰»^۱ و در ذیل آن ارائه طرح‌هایی مانند «نئوم»^۲، بزرگ‌ترین نیروگاه انرژی خورشیدی جهان، «خاورمیانه سبز»^۳، «ابراج کودای»^۴، «اوکساگون»^۵، «تروجینا»^۶، «صخره صحرا»، «خرید سهام شرکت‌های بزرگ جهان»، «خرید ستارگان فوتبال جهان»، «خرید باشگاه فوتبال نیوکاسل»، «طرح میزبانی جام جهانی ۲۰۳۴» و غیره در صدر اخبار جهانی قرار گرفته است.

در سطح منطقه‌ای نیز نشانه‌هایی دال بر تغییر الگوی کنش رهبران سعودی قابل مشاهده است. آنها به تدریج از ۲۰۱۶ به این سو، در رویارویی با مسائل منطقه‌ای خود در غرب آسیا و جهان اسلام، نشانه‌های بارزی از تغییر الگوی رفتاری را نشان داده‌اند. رهبران سعودی بعد از چند دهه تلاش نافرجام برای به کرسی نشاندن رهبری مذهبی و سیاسی خود در جهان اسلام، حال به نظر می‌رسد به دنبال جامه عمل پوشاندن به آرمان خود از طریق دیگری هستند. به نظر می‌رسد آنها دیگر به دنبال هزینه کردن ثروت عظیم خود در مواردی مانند مسابقه تسلیحاتی، تسلیح گروه‌های نیابتی و یا اتحاد و ائتلاف‌های شکننده و ناپایدار در رقابت با رقبای مهم منطقه‌ای مانند ایران نیستند، بلکه خواهان تغییر بازی در آوردگاهی هستند که در آن از کدهای تعیین‌کننده‌ای برخوردارند. به تعبیری آنها با توجه به برتری و برخورداری از کدهای ژئواکونومیکی تعیین‌کننده، خواهان کشاندن رقابت خود با رقبایی مانند ایران در این حوزه هستند. چرا که رقابت با ایران و سایر رقبای سامان و پیکربندی ژئوپلیتیکی و ژئوکالچری منطقه و جهان اسلام برای آنها عایدی مطلوبی نداشته است.

1. Vision 2030

2. NEOM

۳. الشرق الأوسط الأخضر (Saudi & Middle East Green Initiatives)

4. Abraj Kudai

5. Oxagon

6. Trojena

روایای عربستان به‌عنوان «ابر قدرت نرم»^۱ جهان اسلام در قامت بازیگری پیشتاز و الهام‌بخش از نظر اقتصادی، صنعتی، علمی و فناورانه که ملل مسلمان شیفته و مجذوب آن باشند، است. به نظر این برای سعودی‌ها یک استراتژی مطلوب و کارآمد برای مقابله با قدرت و نفوذ منطقه‌ای رقیبی مانند ایران می‌باشد. چرا که آنها در قیاس با قدرت سخت و هزینه‌های بالا و ریسک بیشتر ناشی از خطر تقابل مستقیم، با حداقل هزینه از طریق قدرت نرم و کنشگری نرم ناشی از آن می‌توانند برای پیشبرد برنامه‌ها و اهداف منطقه‌ای سیاسی و امنیتی خود استفاده کنند.

به‌طور کلی عربستان سعودی با رهبری محمد بن سلمان با تغییر رویه به دنبال استفاده از ثروت عظیم خود برای ایجاد طیف گسترده‌ای از ابزارهای قدرت نرم جهت استفاده استراتژیک در رقابت با رقبای مهم منطقه‌ای خود و در رأس آن ایران است.

تعیین عدم قطعیت‌های کلیدی

بعد از پایش پیشران‌ها بر اساس دو مؤلفه اهمیت و عدم قطعیت، حال نوبت به شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی است. چرا که سناریوها از ترکیب پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های کلیدی ساخته می‌شوند. عدم قطعیت‌ها بنا به تعریف، عواملی هستند که در مورد آنها علامت سوال‌های عمده‌ای وجود دارد. آنها با بی‌ثباتی، ابهام و عدم اطمینان همراه هستند (Ringland, 1998: 99). همچنین عدم قطعیت‌ها به مواردی اشاره دارند که نمی‌توان آنها را اندازه‌گیری کرد. البته این به معنای پیش‌بینی‌ناپذیری و یا عدم ارائه حدس‌های احتمالی در مورد آنها نیست، بلکه پاسخ به پرسش‌های متعدد و ابهامات پیرامون آنها با دشواری روبه‌رو است. اگرچه غیرممکن نیست، چرا که می‌توان با تکیه بر عقل سلیم و روش‌های تحلیلی مناسب، پرتو روشنایی بخشی در میان غبار و مه ابهام و عدم اطمینان بر حقیقت تاباند و آن را تا حدی از لابه‌لای آنها دید. به تعبیری می‌توان در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده، «احتمالاتی»^۲ را تخمین زد (Martelli, 2014: 3).

مقایسه تطبیقی میان «ریسک» و عدم قطعیت به روشن شدن ماهیت آن کمک بیشتری می‌کند. ریسک، برآورد احتمال در مورد یک رویداد است. احتمالاتی که شناخته شده، قابل

1. Soft Superpower
2. Probabilities

شناخت و از قبل مشخص هستند. در سوی مقابل؛ عدم قطعیت، احتمالات غیرقابل برآورد یا ناشناخته هستند (Akama, Pink & Sumartojo, 2018: 22). در ارتباط با ریسک، اگر یک تاس شش وجهی را پرتاب کنیم، احتمال آمدن حالت ۵، یک در شش (۱/۶) است. این موضوعی قابل تخمین و محاسبه (احتمال آمدن هر حالت ۱۶.۶٪) است. همچنین تمامی حالات ممکن (از ۱ تا ۶) نیز شناخته شده هستند. پس اگر یک تاس را پرتاب کنیم، خارج از ۶ حالت ممکن، احتمال آمدن حالت دیگری (به عنوان مثال ۷) وجود ندارد.

پیش‌بینی شانس موفقیت در یک کمپین بازاریابی واقعا دشوار است. تنها می‌توان حدس‌هایی غیرقابل محاسبه را در ارتباط با موفقیت در بازار تخمین زد. ما در بازار با تعداد گسترده‌ای از موارد غیرقابل تصور روبه‌رو هستیم. به جای یک تاس با شش وجه، ما تعداد گسترده‌ای تاس با حالت‌ها و چهره‌های متفاوت (با تعداد متفاوتی از اعداد) داریم که ما در مورد آنها کم یا حتی چیزی نمی‌دانیم (Martelli, 2014: 4). برای مثال نمی‌توان گفت برحسب محاسبه و تخمین، به احتمال ۲۰٪ کشور A به کشور B حمله نظامی خواهد کرد. تنها می‌توان چند فرض و احتمال بدون محاسبه را مطرح کرد.

پرداختن به عدم قطعیت‌ها

حال، حدس‌های احتمالی غیرقابل محاسبه پیشران‌های کلیدی پژوهش کدامند؟ بر اساس این قاعده، اقدام به شناسایی آنها خواهد شد.

• کنشگری نرم؛

کنشگری نرم عربستان سعودی در ارتباط با ایران در ۷ سال آینده به چه صورت خواهد بود؟

• پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای؛

پیوند استراتژیک عربستان با قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای به عنوان یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر روابط این کشور با ایران، در ۷ سال آینده به چه صورت خواهد بود؟

دسته‌بندی عدم قطعیت‌ها

در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده در ذیل هر کدام از پیشران‌های کلیدی پژوهش، می‌توان چند حدس و احتمال غیرقابل تخمین را در قالب جدول ارائه کرد.

جدول ۴- شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی

کنشگری نرم	تنش‌زایی
پیوند استراتژیک با قدرت مداخله‌گر فرمانطقه‌ای	تنش‌زدایی
	بندوگنینگ ^۱ (دنباله‌روی)
	موازنه‌سازی

ترکیب عدم قطعیت‌ها و پیشران‌های کلیدی: ساخت چارچوب اولیه سناریوها
 ما عوامل را به پیشران‌های کلیدی و عدم قطعیت‌های کلیدی طبقه‌بندی کردیم. سناریوها
 از ترکیب روندها/ پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها ساخته می‌شوند. مطابق با نمودار ۵،
 پیشران‌های کلیدی و عدم قطعیت‌های کلیدی ترکیب شدند. برآیند این ترکیب، شکل‌دهی
 به چارچوب اولیه سناریوهای پژوهش بود.

در این مرحله، ماتریس سناریوها با استفاده از عدم قطعیت‌های کلیدی ترسیم شد.
 ماتریسی ۲*۲ که از تقاطع عدم قطعیت‌های کلیدی شکل گرفت. برآیند نهایی این گام،
 شکل‌گیری چارچوب اولیه سناریوهای آینده بود.

نمودار ۵- چارچوب سناریوها

1. Bandwagoning

منطق سناریوها

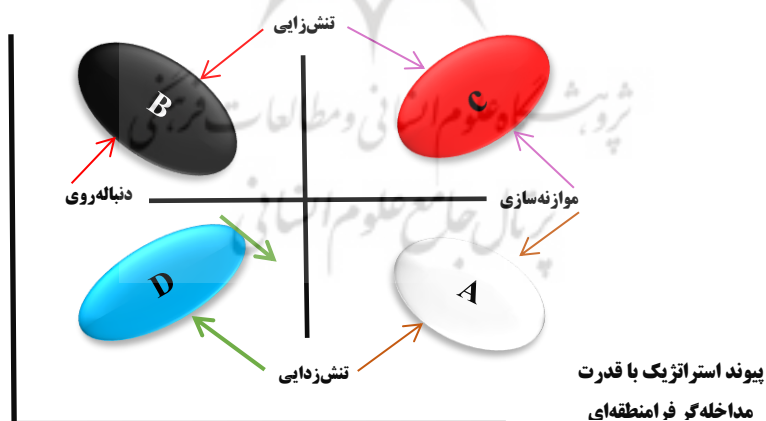
از تقاطع و ترکیب عدم قطعیت‌های کلیدی، چهار منطق سناریو شکل می‌گیرد که عبارتند از:

- منطق A:** عربستان در ارتباط با قدرت‌های مداخله‌گر فرامنطقه‌ای رویکرد موازنه‌سازی و اقدامات آن در ارتباط با کنشگری نرم به سمت تنش‌زدایی با ایران پیش خواهد رفت؛
- منطق B:** عربستان در ارتباط با قدرت‌های مداخله‌گر فرامنطقه‌ای، رویکرد دنباله‌روی و اقدامات آن در ارتباط با کنشگری نرم به سمت تنش‌زایی با ایران پیش خواهد رفت؛
- منطق C:** عربستان در ارتباط با قدرت‌های مداخله‌گر فرامنطقه‌ای رویکرد موازنه‌سازی و اقدامات آن در ارتباط با کنشگری نرم به سمت تنش‌زدایی با ایران پیش خواهد رفت؛
- منطق D:** عربستان در ارتباط با قدرت‌های مداخله‌گر فرامنطقه‌ای رویکرد دنباله‌روی و اقدامات آن در ارتباط با کنشگری نرم به سمت تنش‌زدایی با ایران پیش خواهد رفت؛

نام‌گذاری سناریوها

نمودار ۶- منطق و نام‌گذاری سناریوها

کنشگری نرم

تدوین داستان سناریوها

سناریوی A

✓ منطقه سازنده این سناریو، رویکرد موازنه‌سازی با تکیه بر اهرم چین در معادلات منطقه‌ای غرب آسیا و همچنین تنش‌زدایی با ایران در ذیل کنشگری نرم خواهد بود. احتمالاً پس از سال‌ها تضاد و تنش بی‌حاصل، رهبران سعودی مجبور به پذیرش «نقطه کانونی»^۱ و متعاقب آن حرکت به سوی ایجاد وضعیت ثبات استراتژیک در بازی خود با ایران در محیط منطقه‌ای غرب آسیا خواهند شد. این باور که امکان حذف ایران از معادلات و بازی‌های منطقه‌ای در غرب آسیا وجود ندارد. رهبران سعودی به این باور خواهند رسید که در عین تضاد، منافع مشترکی نیز با ایران دارند و به جای توسل به دور بی‌پایان تضاد و درگیری، می‌توان به یک سری توافقات ضمنی برای کاهش ابهام و بی‌اعتمادی و متعاقب آن آغاز همکاری دست یافت. از این زمان به بعد قدرت نظامی عربستان در خدمت ایجاد ثبات استراتژیک و نه تشدید تنش در روابط این کشور با ایران خواهد بود.

حرکت رژیم سعودی به سوی ترویج تصویری جدید و مدرن از خود، دیگر اقدام مهمی است که وضعیت ثبات استراتژیک میان ایران و عربستان را تقویت خواهد کرد. رهبر جدید (محمد بن سلمان) برخلاف اسلاف خود، برای تقویت وجهه بین‌المللی عربستان به «اسلام میانه‌رو» تکیه خواهد کرد. نقش علمای وهابی و متعاقب آن دین و ایدئولوژی در سیاست خارجی عربستان کم‌رنگ خواهد شد. مدرنیزاسیون، رشد و توسعه، جذب گسترده سرمایه خارجی، توریسم و گردشگری و سایر موارد مشابه در کانون توجه قرار خواهد گرفت. به جای رهبر معنوی و مذهبی جهان اسلام، با تکیه بر چشم‌انداز ۲۰۳۰، سرآمد بودن و پیشتاز بودن از نظر اقتصادی مورد توجه قرار خواهد گرفت. چنین شرایطی به معنای اصطکاک کمتر با رقیبی مانند ایران و متعاقب آن کاهش تنش‌ها خواهد بود. همچنین نیاز به سرمایه برای تحقق چنین چشم‌اندازی، رهبران سعودی را وادار به کم‌کردن

از هزینه‌های گسترده نظامی بی‌فایده در رقابت با رقبایی مانند ایران و سرازیر کردن و تزریق آنها به پروژه‌های تعریف شده در ذیل چشم‌انداز ۲۰۳۰ خواهد کرد.

غرب‌گرایی و دنباله‌روی رهبران سعودی با شرق‌گرایی تعدیل خواهد شد. توسعه قدرت و نفوذ چین در غرب آسیا سبب خواهد شد رهبران سعودی به تعبیر «کسینجر» وزنه تعادلی را در مقابل امریکا و فشارهای گسترده آن در ارتباط با مواردی مانند مسائل مربوط به حقوق بشر، مسئله فلسطین و موضوع تعامل با ایران داشته باشند. نیاز به این وزنه با روی کار آمدن دوباره دموکرات‌ها به رهبری بایدن در انتخابات ۲۰۲۴ بیشتر خواهد شد. این شرایط سبب افزایش بیشتر اهمیت استراتژیک چین نزد رهبران سعودی خواهد شد. متعاقب چنین شرایطی، گرچه امریکایی‌ها در غرب آسیا حضور خواهند داشت، اما از نقش منفی آنها و رژیم صهیونیستی در تشدید اختلافات عربستان با ایران کاسته خواهد شد. از آن سو، چین به عنوان اهرمی قدرتمند، ایران و عربستان را از یک بازی فرسایشی با حاصل جمع صفر به سوی یک بازی با حاصل جمع مثبت سوق خواهد داد. چین نقش مهمی در شکل‌گیری نقطه کانونی در بازی میان ایران و عربستان بر عهده خواهد گرفت. این کشور با شکل دادن به کانال‌های ارتباطی مختلف (حتی شکل دهی به رژیم‌های احتمالی منطقه‌ای با شرکت ایران و عربستان)، راه را برای کاهش بی‌اعتمادی از طریق بیان مقاصد و انتظارات دو کشور فراهم خواهد کرد. چنین بستری حتی با عادی‌سازی احتمالی روابط عربستان با رژیم صهیونیستی نیز به ایران و عربستان در تعیین خطوط قرمز یکدیگر کمک خواهد کرد. به طور کلی چین نقشی تأثیرگذار برای رهبران سعودی در راستای غلبه بر ماریپیج ترس و متعاقب آن فرار از تله‌ها بازی در بازی ژئوپلیتیکی خود با ایران خواهد داشت.

با فرار از ماریپیج ترس، انتخاب و تصمیم رهبران سعودی در ارتباط با سرنوشت برجام نیز تحت تأثیر ایران‌هراسی صهیونیست‌ها نخواهد بود. آنها در دو راهی حمایت از شکست و یا احیای برجام، احتمالاً راه دوم را انتخاب خواهند کرد.

سعودی‌ها احتمالاً در ذیل کنشگری نرم نیز به سوی تنش‌زدایی با ایران حرکت خواهند کرد. احتمالاً سعودی‌ها در جهت جلب نظر ایران و نشان دادن حسن‌نیت، در حمایت خود از جریان رسانه‌ای معاند ایران تجدیدنظر خواهند کرد. در بحث از مطرح شدن عربستان به عنوان یک ابر قدرت نرم منطقه‌ای نیز سعودی‌ها تلاش خواهند کرد این اقدام آنها سبب

حساسیت ایران و ایجاد تنش میان دو کشور نشود. بنابراین ایران‌هراسی و ایران‌ستیزی سرلوحه اقدامات و برنامه‌های آنها نخواهد بود. آنها در این مسیر با درپیش گرفتن تجربه قطر تلاش خواهند کرد برنامه‌ها و اقدامات خود را بدون ایجاد حساسیت و واکنش منفی دیگران و به‌طور کلی بدون غیریت‌سازی پیش ببرند.

برنامه‌های سعودی‌ها در راستای مطرح شدن به‌عنوان یک ابرقدرت نرم منطقه‌ای و جهانی با تکیه بر طیف گسترده‌ای از ابزارهای نرم استراتژیک مانند برنامه میزبانی احتمالی از جام جهانی ۲۰۳۴ و سایر رویدادهای بزرگ ورزشی جهان، تأسیس شبکه‌های خبری جهانی در قامت الجزیره قطر در راستای ترویج دیدگاه‌ها و تصاویر مطلوب و جذاب از عربستان، تبلیغات با همکاری برندهای معتبر جهانی، ارائه کمک‌های توسعه بین‌المللی، حمایت مالی از رویدادهای فرهنگی و غیره خواهد بود. به‌طور کلی عربستان سعودی تلاش خواهد کرد از قدرت نرم خود برای شکل دادن به گفتمان جهانی و افزایش نفوذ خود با توسعه روابط با سایر کشورها و سازمان‌های جهانی مانند سازمان ملل متحد، سازمان تجارت جهانی و غیره بدون نفی و طرد دیگران استفاده کند. برای مثال، احتمالاً سینمای نوپای جهانی سعودی‌ها از ساخت فیلم‌هایی از صدر اسلام که سبب واکنش سایر گروه‌های اسلامی و به‌طور خاص شیعیان به رهبری ایران شود، خودداری خواهد کرد. برای مثال همزمان با عادی‌سازی روابط با ایران شبکه MBC عربستان سریال «معاویه» را از کنداکتور پخش خود در ماه رمضان خارج کرد.

سناریوی B

✓ منطق سازنده این سناریو، اتخاذ رویکرد دنباله‌روی از آمریکا از سوی سعودی‌ها و همچنین تنش‌زایی با ایران در ذیل کنشگری نرم خواهد بود.

احتمالاً در انتخابات ۲۰۲۴ آمریکا، جمهوری خواهان پیروز خواهند شد. این موضوع مطابق انتظار، تحولات مهمی را در جهت‌گیری‌های سیاست و روابط خارجی آمریکا در جهان به دنبال خواهد داشت. به‌طور خاص در ارتباط با غرب آسیا، شاهد همگرایی استراتژیک دوباره آمریکا، عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی خواهیم بود. واگرایی استراتژیک دوران بایدن به دلیل چالش‌های حقوق بشری با عربستان به حاشیه خواهد رفت.

جمهوری خواهان برای فشار بیشتر بر روسیه و همچنین منصرف کردن سعودی‌ها از تصمیم خود مبنی بر کاهش تولید نفت بر مسائلی مانند حقوق بشر، اصلاحات سیاسی و فساد کمتر تأکید خواهند کرد. از آن سو سعودی‌ها نیز به دلیل نیاز به حمایت، مشاوره، فناوری، سرمایه‌گذاری خارجی و تسلیحات به استقبال رویکرد جدید امریکا از سوی جمهوری خواهان خواهند رفت. آنها در توسعه روابط خود با چین احتیاط پیشه و ملاحظات امریکایی‌ها را مد نظر قرار خواهند داد. همچنین برای جلوگیری از افزایش قیمت انرژی و فشار بر روسیه، از طرح کاهش تولید نفت عقب‌نشینی خواهند کرد.

امریکایی‌ها در برابر همراهی سعودی‌ها، با فروش تسلیحات پیشرفته به عربستان موافقت خواهند کرد. حمایت بیشتر امریکا از مواضع عربستان در یمن برخلاف دوران بایدن (انتقاد بایدن از عربستان به دلیل وقوع بحران انسانی در یمن)، سبب تشدید رویکرد تهاجمی سعودی‌ها در قبال انصارالله خواهد شد. همچنین با فشار امریکا، طرح پیوستن عربستان سعودی به توافق ابراهیم که با روی کار آمدن بایدن نیمه‌کاره به حاشیه رفته بود، تکمیل خواهد شد. برآیند این شرایط با واکنش ایران، سبب وارد شدن دوباره دو کشور در مارپیچ ترس و تنش خواهد شد.

علمای وهابی در واکنش به توسعه قدرت و نفوذ شیعیان به رهبری ایران در منطقه و همچنین اختلافات بر سر حقوق شیعیان در عربستان (تشدید اعدام و سرکوب احتمالی شیعیان در عربستان)، دوباره به صحنه خواهند آمد. آتشفشان نهفته در گسل تمدنی اسلام وهابی به رهبری سعودی‌ها و اسلام شیعی به رهبری ایران در نظم منطقه‌ای غرب آسیا، دوباره فوران خواهد کرد. تشدید تنش‌ها و تعارضات دومی‌نووار به برجام خواهد رسید. سعودی‌ها در همراهی با رژیم صهیونیستی، استراتژی شکست برجام را انتخاب خواهند کرد. رویه‌ای که از سوی آنها در دوران ترامپ مسبوق به سابقه است.

در ذیل کنشگری نرم نیز احتمالاً سعودی‌ها به سمت تنش با ایران پیش خواهند رفت و احتمالاً برنامه‌ها و اقدامات خود را با محوریت غیریت‌سازی با ایران پیش خواهند برد. به طور خاص، آنها احتمالاً هرچه بیشتر به دنبال ارائه تصویری منفی از آرمان‌های انقلابی و اسلامی ایران و متعاقب آن انزوا و به حاشیه بردن آن تلاش خواهند کرد. از آن سو با حک کردن قاب‌هایی به ظاهر جذاب و پر زرق و برق از عربستان در سپهر اذهان مسلمانان

منطقه و توسعه گسترده نفوذ خود از این طریق اقدام خواهند کرد. به تعبیری آنها تلاش خواهند کرد ایران را نماد سیه‌روزی مسلمانان و خود را به‌عنوان ناجی خوشبختی و رفاه مسلمانان تصویرسازی کنند.

این شرایطی است که در سیاست‌های اعلامی رهبران سعودی در گذشته نیز مسبوق به سابقه بوده است. برای مثال «خالد بن سلمان» سفیر عربستان در آمریکا در ۱۱ آگوست ۲۰۱۸ در یک کنفرانس خبری با «پل رایان» رئیس مجلس نمایندگان آمریکا، چنین ایران را مورد خطاب قرار داد: «چشم‌انداز ما برای منطقه ۲۰۳۰ و چشم‌انداز ایران ۱۹۷۹، عربستان با چشم‌انداز ۲۰۳۰ می‌خواهد منطقه را به سمت جلو ببرد، اما ایران با چشم‌انداز واپس‌گرایانه ۱۹۷۹ می‌خواهد منطقه را عقب بکشد. چشم‌انداز خوب ما به دنبال رفاه و پیشرفت و چشم‌انداز ۱۹۷۹ ایران به دنبال بی‌ثباتی و تهدید امنیت» (Arab News PK, 2018). محمد بن سلمان نیز به‌عنوان معمار استراتژی نرم سعودی‌ها در سال ۲۰۱۸ در حضور سران کشورهای عربی چنین عنوان داشت: «رسانس بعدی جهان در خاورمیانه خواهد بود. به نظر من خاورمیانه، اروپای جدید خواهد شد و من شخصا عهده‌دار آن خواهم بود».

QR CODE: The new Europe will be the Middle East

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

سناریوی C

✓ این سناریو برآیند منطق افزایش نقش چین در منطقه غرب آسیا و ایفای نقش آن به‌عنوان اهرمی موازنه‌ساز از سوی عربستان در برابر آمریکا و همچنین تنش‌زایی در ذیل کنشگری نرم عربستان سعودی علیه جمهوری اسلامی ایران است.

با پیروزی احتمالی دموکرات‌ها در کاخ سفید، سعودی‌ها روی به سوی چین به‌عنوان یک اهرم موازنه‌بخش در برابر فشارهای امریکا خواهند آورد. در چنین شرایطی آنها به تعبیر «جاناتان فولتون» در ذیل رویکرد «دوستی با همه»^۱ چین قرار خواهند گرفت. مهمترین شاخص این رویکرد، حاکمیت ثبات استراتژیک میان دوستان چین در منطقه است. حاکمیت ثبات استراتژیک در منطقه برای جریان ایمن انرژی به سوی چین برای این کشور ضروری خواهد بود. از آن سو عربستان سعودی نیز به دلیل نیاز به موازنه در برابر فشارهای احتمالی ناشی از دموکرات‌ها، گریزی جز بازی در ذیل این چارچوب چین نخواهد داشت. بنابراین چین در جهت بسط و تحکیم هرچه بیشتر وضعیت ثبات استراتژیک در منطقه و به‌طور خاص میان ایران و عربستان اقدام خواهد کرد. چرا که تنش و تضاد میان این دو کشور به معنای به مخاطره افتادن جریان بیش از ۵۰ درصد انرژی از غرب آسیا به سوی چین خواهد بود. متأثر از چنین شرایطی، چین با میانجیگری میان ایران و عربستان تلاش خواهد کرد، گره میان این دو کشور در مسائل مختلف منطقه‌ای را تا حد امکان باز کند. احتمالاً با وساطت و تلاش چین در ۷ سال آینده، دوره‌های مختلفی از مذاکرات دیپلماتیک میان ایران و عربستان پیرامون مسائل و چالش‌های ژئوپلیتیکی مختلف میان دو کشور شکل بگیرد.

مطابق با منطق این سناریو، اقدامات و کنش‌های عربستان در ذیل کنشگری نرم احتمالاً با تنش‌آفرینی، وضعیت ثبات میان دو کشور را بسیار شکننده کند. به این صورت که با وجود انکار، اما حمایت عربستان از جریان رسانه‌ای معاند ایران ادامه پیدا کند. علاوه بر پخش سریال معاویه، سایر برنامه‌هایی با چنین سبک و سیاق نیز در دستور کار قرار گیرد. تصویرسازی از سعودی‌ها به‌عنوان ابر قدرت نرم منطقه‌ای و جهانی نیز با غیریت‌سازی و طرد و نفی رقبایی مانند ایران پیش برود. چنین شرایطی سبب خواهد شد در ذیل این سناریو یک دوره‌ای از ثبات شکننده میان و عربستان شکل گیرد. البته آن حداقل ثبات شکننده نیز به دلیل نقش مثبت چین میان دو کشور خواهد بود.

سناریوی D

✓ منطق سازنده این سناریو، روی آوردن عربستان سعودی به رویکرد دنباله‌روی و همچنین سیاست تنش‌زدایی با ایران در ذیل کنشگری نرم خواهد بود.

با پیروزی احتمالی جمهوری خواهان، عربستان دوباره روی به سیاست دنباله‌روی در مقابل سیاست‌های کاخ سفید را در پیش خواهد گرفت. مثلث استراتژیک عربستان، امریکا و رژیم صهیونیستی دوباره در غرب آسیا احیا خواهد شد. متعاقب آن نقش چین و استفاده از آن به عنوان اهرمی موازنه‌بخش در برابر امریکا برای عربستان به حاشیه خواهد رفت. عربستان سعودی گرچه به سمت عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی پیش خواهد رفت، اما برخلاف گذشته تلاش خواهد کرد چنین اقدامی سبب تیرگی روابط با ایران نشود. احتمالاً با تعیین خطوط قرمز دو کشور، سعودی‌ها به ایران تضامین امنیتی لازم را در این خصوص خواهند داد. آنها احتمالاً با یک بسته سرمایه‌گذاری کلان اقتصادی از ایران دلجویی خواهند کرد. همچنین در برابر برجام نیز همه چیز را به کاخ سفید سپرده و خود به ظاهر سیاست بی‌طرفی در پیش خواهند گرفت. آنها احتمالاً سعی خواهند کرد در ارتباط با برنامه اتمی ایران از بیان سیاست‌های اعلامی که تیرگی و تنش با ایران را در پی دارد، خودداری کنند.

احتمالاً در یمن با ایران مصالحه و به تقسیم منافع خواهند پرداخت. در سایر حوزه‌های اختلاف در منطقه منجمله «میدان گازی مشترک آرش» نیز چنین رویه‌ای را در پیش خواهند گرفت. به طور کلی در ذیل این سناریو، عربستان تلاش خواهد کرد تعادلی میان دنباله‌روی از سیاست‌های امریکا از یک سو و همچنین کاهش تنش‌ها با ایران از سوی دیگر برقرار کند. اهمیت این رویکرد به این دلیل خواهد بود که عربستان تلاش خواهد کرد تنش با ایران سبب ایجاد چالش برای تحقق برنامه‌ها و طرح‌های چشم‌انداز ۲۰۳۰ آن نشود. عربستان احتمالاً برای چنین جمعی میان دو ضد (همراهی با کاخ سفید و برنامه‌های ضد ایران آن و تنش‌زدایی با ایران)، بیش از همه به کنشگری نرم خود تکیه کند. عربستان در ذیل کنشگری نرم، اقدام در جهت ارائه تصویری منفی از ایران را کنار خواهد گذاشت. دیگر کنش نرم عربستان معطوف به حذف ایران و تصویرسازی منفی از ایران نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران تحولی مهم در نظام منطقه‌ای غرب آسیا بود. چرا که آرایش و چینش بازیگران منطقه‌ای را با تحول اساسی روبه‌رو کرد. در آرایشی جدید، ایران و عربستان به‌عنوان دو قدرت بزرگ منطقه‌ای که تا قبل از انقلاب در یک بلوک در ذیل نظام دو ستونی نیکسون قرار داشتند، در مقابل یکدیگر قرار گرفتند. ایران انقلابی به‌عنوان مهمترین تهدید برای عربستان سعودی مطرح شد. درک و تصویری توأم با تهدید که برخی بازیگران فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای نیز نقش مهمی در تشدید آن داشتند. چنین شرایطی با وقوع تحولات موسوم به بیداری اسلامی هرچه بیشتر تشدید شد. شرایطی که عربستان را وارد یک کارزار گسترده، طولانی و پیچیده با ایران کرد. به‌طور کلی در طول چند دهه گذشته و به‌طور خاص از ۲۰۱۱ به این سو بیشتر از هر چیزی؛ تضاد و تنش، الگوی غالب رفتاری میان دو کشور بوده است.

آیا این تنش و تضاد میان دو کشور تداوم خواهد یافت؟ عربستان چه برنامه‌ای در ارتباط با ایران در ۷ سال آینده دارد؟ آنچه رسالت این پژوهش بود، تلاش برای ارائه فهمی از استراتژی‌های احتمالی عربستان سعودی در قبال ایران در قالب سناریوهای مختلف بود. روش اجرای پژوهش، سناریونویسی به روش GBN بود. برآیند نهایی تدوین چهار سناریوی A, B, C, D بود. در ذیل سناریوی A، الگوی رفتاری عربستان سعودی در ارتباط با ایران با تغییر و تحول روبه‌رو خواهد شد. بر این اساس عربستان به سمت کاهش تنش و گشودن دریچه‌های همکاری و تعامل با ایران رهسپار خواهد شد. رویکرد موازنه‌سازی آن با کمک چین، هرچه بیشتر چنین سیاستی را تقویت و تشویق خواهد کرد. در سناریوی B، با افزایش دوباره نقش منفی امریکا و رژیم صهیونیستی علیه ایران و دنباله‌روی عربستان در ژئوپلیتیک آینده غرب آسیا از آنها، این کشور دوباره وارد دور جدیدی از تنش و تضاد با ایران خواهد شد. در ذیل سناریوی C، گرچه سعودی‌ها همچنان بر طبل تنش‌ها می‌کوبند، اما چین با ایفای نقش مثبت به دنبال کاهش تنش‌ها بود. سرانجام در سناریوی D، گرچه نقش منفی امریکا و رژیم صهیونیستی قابل ملاحظه است، اما سعودی‌ها در ذیل کنشگری نرم به دنبال کاهش تنش‌ها با ایران بودند.

در ارزیابی کلی سناریوها بر پایه شواهد و شاخص‌ها می‌توان چنین نتیجه گرفت که وقوع سناریوی A محتمل‌تر است. چرا که منطق سناریوهای C و D با ناسازگاری درونی روبه‌رو است. به این معنا که جمع میان دنباله‌روی و تنش‌زدایی از یک سو و همچنین جمع میان موازنه‌سازی و تنش‌زدایی از سوی دیگر به نظر غیرمنطقی است. به همین دلیل می‌توان گفت این دو سناریو احتمال وقوع پایین‌تری دارند. حتی به فرض جمع نیز، ثبات شکل گرفته در ذیل سناریوی C و D بسیار شکننده و سست خواهد بود.

سناریوی B نیز شرایطی است که مطلوب هر دو کشور نیست. چرا که دو کشور بعد از سال‌ها تنش و تضاد بی‌فرجام، به نظر به دنبال تجربه دور جدیدی از تنش و تضاد نیستند. هر دو کشور به آستانه ثبات استراتژیک و پذیرش جایگاه خود در معادلات منطقه‌ای نزدیک شده‌اند. تغییر مهم در ارتباط با دو کشور و به خصوص نزد سعودی‌ها قبول جایگاه یکدیگر در نظام منطقه‌ای غرب آسیاست. سعودی‌ها بعد از نزدیک به چهار دهه تنش و تضاد بی‌حاصل، به این باور رسیده‌اند که امکان حذف ایران از معادلات منطقه‌ای وجود ندارد. از آن سو ایران نیز مایل به تشدید تنش و تضاد نیست. بلکه به دنبال راهی برای خروج از انزوا از طریق بسط و گسترش ارتباط با همسایگان است. همچنین باید به افزایش نقش چین در منطقه و تأثیرگذاری مثبت آن در ایجاد ثبات استراتژیک میان ایران و عربستان و سایر بحران‌های مهم منطقه‌ای اشاره کرد. بنابراین، سناریوی A به نظر محتمل‌ترین سناریو باشد. با این اوصاف، در مجموع به نظر می‌رسد که فصل جدیدی در روابط ایران و عربستان سعودی آغاز خواهد شد. شرایطی که ویژگی مهم آن کاهش شدت تنش و تضاد میان دو کشور در افق ۲۰۳۰ خواهد بود. در ذیل این سناریو، الگوی رفتاری دو کشور در ۷ سال آینده به عنوان دو رقیب عمده و نه به عنوان دو دشمن، سامان خواهد یافت. البته در صورتی که پیشران‌های آشوب‌ساز مانند نقش منفی امریکا و رژیم صهیونیستی غالب نشود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Farshid Farhadi

 <https://orcid.org/0000-0003-2500-1934>

Afshin Mottaghi

 <https://orcid.org/0000-0002-4406-3236>

منابع

- حاج آقا معمار، حامد و دیگران، (۱۳۹۲)، «سناریونگاری شبکه جهانی کسب و کار»، فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی، دوره ۴، شماره ۱۶، صفحه ۶۱-۸۲.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و همکاران، (۱۴۰۰)، «چشم‌انداز روابط ایران و عربستان؛ سناریوهای آینده و راهکارها»، فصلنامه سیاست جهانی، دوره ۱۰، شماره ۲ - شماره پیاپی ۳۶، صفحه ۲۴۵-۲۸۸.
- رستمی، محسن و همکاران، (۱۳۹۵)، «سناریوهای ممکن در آینده پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات منطقه عربی»، فصلنامه امنیت ملی، دوره ۶، شماره ۱۹ - شماره پیاپی ۱۹، صفحه ۱۷۲-۱۹۷.
- نادری، مسعود و تاجیک هادی، (۱۳۹۷)، «سناریوهای راهبردی روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در افق ۲۰۳۰ میلادی»، فصلنامه آینده پژوهی دفاعی، دوره ۳، شماره ۱۱، صفحه ۷-۲۸.

References

- Allison, Graham, (2017), *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Harcourt.
- Al Tamamy, Saud Mousaed, (2012), "Saudi Arabia and the Arab Spring: Opportunities and Challenges of Security", *Journal of Arabian Studies*, 2, pp. 143-156.
- Aghamohammadi, Zahra & Omidi, Ali, (2018), "The Prospect of the United States and Saudi Arabia's Relations in Light of the Khashoggi Murder", *Journal of World Sociopolitical Studies*, Vol. 2, No. 4.

- Arab News PK, (2018), “Saudi Vision 2030 Looks to the Future but Iran’s ‘Vision 1979’ is Regressive: Prince Khalid: [https:// www. arabnews. pk/node/1617791/saudi-arabia](https://www.arabnews.pk/node/1617791/saudi-arabia), August 02, 2024.
- Blanchard, Christopher M, (2021), “Saudi Arabia: Background and U.S. Relations”, Washington, D.C. Congressional Research Service, Publisher: DIANE Publishing Company.
- Cook, Steven A, (2021), Major Power Rivalry in the Middle East, New York: Published by Council on Foreign Relations Council on Foreign Relations: Center for Preventive Action.
- Cordesman, Anthony H, (2016), “Saudi Arabia and the United States: Common Interests and Continuing Sources of Tension”, *Center for Strategic & International Studies (CSIS)*, Burke Char in Strategy: <https://www.csis.org/analysis/saudi-arabia-and-united-states-common-interests-and-continuing-sources-tension>.
- Diansaee, Behzad & Yurtaev, Vladimir, (2017), “The Prospect of the Relationship between the Islamic Republic of Iran and the Saudi Arabia: Plausible Scenarios”, *Journal of Politics and Law*, Vol. 10, No. 3, pp. 83-97.
- Datta, Anusuya, (2016), “These Maps Show World’s Largest Arms Exporters and Importers”, India: Noida Published by Geospatial World.
- Dorsey, James M, (2019), *China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom*, London: Palgrave Macmillan.
- Doshi, Rush, (2021), *The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order*, Oxford University Press.

- Ehteshami, Anoushiravan & Horesh Niv, (2017), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, Oxfordshire, England: Routledge.
- Fulbright, William, (1974), "The Great Powers and the Middle East", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 3, No. 2.
- Fulton, Jonathan, (2020), *Strangers to Strategic Partners: Thirty Years of Sino-Saudi Relations*, Washington, D.C: Published by Atlantic Council.
- Fuller, Graham E, (1990), "The Middle East in US-Soviet Relations", *Middle East Journal*, Vol. 44, No. 3, pp. 417-430.
- Goldberg, Jacob, (1985), "The Origins of British-Saudi Relations: The 1915 Anglo-Saudi Treaty Revisited", *The Historical Journal*, Vol. 28, No. 3.
- Gause, F. Gregory, (2016), "The Future of U.S.-Saudi Relations: The Kingdom and the Power", *Foreign Affairs*, Vol. 95, No, pp. 114-126.
- IISS. (2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023), *The Military Balance 2016*, Publisher: Routledge.
- Khanna, Parag, (2017), *Connectography: Mapping the Future of Global Civilization*, New York: Random House.
- Mabon, Simon, (2017), "Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, The US and the Quest to Securitize Iran", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 45, Issue 5, pp. 742-759.
- Mirkow, Frank J, (1993), "Nature of Saudi Arabian Strategic Power: Implications for American Foreign Policy", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 17, No. 1.

- Marlow, Iain, (2023), “How US-Saudi Relations Are Strained by Oil and Distrust”, Published by Bloomberg: [https:// www. bloomberg. com/ news/ articles/ 2023-04-03/ what- opec- oil- cuts- mean-for-us-saudi-arabia-relations](https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-03/what-opec-oil-cuts-mean-for-us-saudi-arabia-relations).
- Markey, Daniel, (2020), *China's Western Horizon: Beijing and the New Geopolitics of Eurasia*, Oxford University Press.
- Rosenau, James N, (2006), *The Study of World Politics Volume 1: Theoretical and Methodological Challenges*, Oxfordshire: England Routledge.
- Ringland, Gill, (1998), *Scénario Planning: Managing for the Future*, Hoboken: John Wiley & Sons.
- Ren, Jingzheng, (2021), *China's Energy Security: Analysis, Assessment and Improvement*, Singapore: World Scientific.
- Roches, David D, (2022), “Perspectives: OPEC+ and U.S.-Saudi Relations”, Gulf International Forum.
- Roitman, Lucas A, (2017), *Chinese Intervention in the Middle East and How It Could Shift the Balance of Power*, Munich: Grin Verlag.
- Schwartz, Peter, (1991), *Art of the Long View*, New York: Doubleday Business.
- Stockholm International Peace Research Institute, (2016), *Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security*. Stockholm: SIPRI.
- SIPRI Fact Sheet, (2016), *Trends in International Arms Transfers*, Stockholm: SIPRI.

- Shambaugh, David, (2020), *China and the World*, Oxford: Oxford University Press.
- Terrill, W. Andrew, (2011), “The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security”, *Strategic Studies Institute*: <https://www.files.ethz.ch/isn/142831/pub1094.pdf>.
- UN Comtrade, (2022), China Imports from Saudi Arabia of Crude Oil 2023 Data 2024 Forecast 1992-2022 Historical.
- Yamada, Makio, (2015), “Saudi Arabia's Look-East Diplomacy: Ten years on”, *Middle East Policy*, Volume 22, Issue 4.
- Yueh, Linda, (2013), *China's Growth: The Making of an Economic Superpower*, Oxford University Press.
- Zehraa, Sania et al., (2018), “Iranian-Saudi Strategic Competition in the Middle East: An Analysis of the Arab Spring”, *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, Vol. 2, No. 2, 59-66.

In Persian

- Dehghani Firouzabadi, Seyed Jalal and et al., (2021), “Perspectives of Iran-Saudi Arabia Relations; Future Scenarios and Solutions; Using the Delphi Method”, *World Politics*, Vol. 10, Issue 2 - Serial Number 36, Pages 245-288.
- Haj Agha Memar, Hamed et al., (2014), “Scenario Building of Global Business Network”, *Strategic Management Studies*, Vol. 4, Issue 16, Pages 61-82.
- Naderi, Masoud & Tajik, Hadi, (2019), “Strategic Scenarios for Relations between the Islamic Republic of Iran and Saudi Arabia on the Horizon of 2030”, *Defensive Future Study*, Vol. 3, Issue 11, Pages 7-28.

- Rostami, Mohsen and et al., (2016), "Possible Scenarios in Future Studies of Foreign Relations between Iran and Saudi Arabia Based on Arabic Zone Evolutions", *Journal of National Security*, Vol. 6, Issue 19 - Serial Number 19, Pages 172-197.

استناد به این مقاله: فرهادی، فرشید و متقی، افشین، (۱۴۰۳)، «عربستان سعودی و معمای ایران: سناریوی محتمل در افق ۲۰۳۰»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۳(۵۰)، ۲۱۵-۲۵۸.

Doi: 10.22054/QPSS.2023.74257.3259

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License